

Stanisław Lorentz

Natolin

Ochrona Zabytków 1/1, 27-31

1948

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

extérieure entre les tours, avec une ouverture de triphorium, des colonnes fort bien conservées et leurs chapiteaux.

Les recherches opérées dans l'église baroque actuelle des PP. Paulins à Skalka (Cracovie), ont amené la découverte, dans le mur sud de l'église, des fondations d'une construction établie sur un plan rectangulaire, peut-être même carré. Le prof. Szyszko-Bohūsz, qui dirige les recherches, suppose — d'après une mention de Długosz sur une „Ecclesia rotunda“ qu'il s'agit là des fondations d'une rotonde.

La rotonde de st Nicolas, à Cieszyn, est construite sur le plan d'un cercle de 6,50 m. de diamètre intérieur et des murs de 1,30 m. d'épaisseur. A l'est, une abside d'un rayon de 1,40 m. se rattache au cercle du mur; la voûte de l'abside est une demi-coupole, celle de la rotonde, une coupole entière. A l'intérieur de la rotonde en face de l'abside, on a trouvé les bases des colonnes, 2 à part dans la nef et 4 adossées qui soutenaient la tribune du choeur. Un escalier creusé dans l'épaisseur du mur menait au choeur. Étant donné le manque de mentions écrites, le revêtement ultérieur en brique et le manque de détails, il est difficile d'établir l'époque à laquelle remonte cette construction. On ne peut que constater son appartenance au groupe de constructions centrales répandues chez les Tchèques au début du moyen âge et qui se rattachent au splendide prototype — la rotonde de st Guy à Prague (930).

A Gniezno, on a déterré les fondations d'une chapelle ronde à 3 absides, à côté de la Cathédrale. Ces fondations avaient été découvertes, dès 1932, par l'évêque Laubitz et avaient été reconnues par le prof. Szyszko-Bohusz et Dalbor pour les vestiges d'une ancienne rotonde romane. L'observation du mur fit constater à l'auteur que ces fondations proviennent de la chapelle de Łaski, construite au XVI-e s. D'après les recherches de l'auteur, la rotonde primitive qui contenait la dépouille de st Albert, se trouvait à l'intérieur de la cathédrale actuelle. L'auteur a retrouvé les restes de ces fondations lors des fouilles de 1947.

NATOLIN

STANISŁAW LORENTZ

Na terenie dóbr wilanowskich u stóp południowego odcinka skarpy warszawskiej leżał las mieszany, w którym za czasów króla Jana III hodowano bażanty, i stąd miejscowość zwano Bażantarnią. W r. 1780, gdy właścicielem Wilanowa był ks. August Czartoryski, wojewoda ruski, córka jego, Izabela Lubomirska, marszałkowa w. kor., wzniosła tu na skarpie niewielki pałacyk, który projektował architekt Szymon Bogumił Zug, a dekorował polichromiami Vincenzo Brenna. W r. 1806 rozpoczęto przebudowę pałacu według projektów nowego właściciela, Stanisława Kostki Potockiego, zięcia księżny marszałkowej, i architekta Piotra Aignera. Sztukaterie we wnętrzach pałacowych, które zastąpiły poli-

chromiczne dekoracje Brenny, wykonał Wirgiliusz Bauman. Przebudowy pałacu dokonano dla syna Stanisława Kostki, Aleksandra Potockiego, który zamieszkał tu z żoną, Anną z Tyszkiewiczów. Oni oboje przekształcili park, nadając mu charakter parku angielskiego, i wybudowali w latach 1806—15 oficynę, wozownię i stajnie, taras z amfiteatrem przed pałacem, holendernię w parku i ozdobili park pomnikami, kamieniami pamiątkowymi itp. Nazwę miejscowości w 1807 od imienia córki Aleksandrostwa Potockich zmieniono na Natolin. Ok. r. 1823 Aleksander Potocki wznosił według projektów Aignera empirowe domki dozorców, a w latach 1834—38 ozdobił rzeźbami fasadę pałacu od strony dziedzińca, dobudował kolumnowy portyk przy oficynie, wystawił pomnik zmarłej córce Natalii Sanguszkowej i maurytański most, prowadzący do niego, wybudował bramę maurytańską i wznosił w parku świątynkę dorycką oraz akwedukt. Architektem, który projektował te budowle, był Henryk Marconi, rzeźby wykonał uczeń Canovy, Ludwik Kauffmann. Między rokiem 1840 a 1845 dwa pokoje na piętrze pałacu ozdobiono dekoracją polichromiczną o charakterze tzw. „etruskim“ i umieszczono w nich zespół zabytków antycznych.

Ryc. 11. Natolin — pomnik grobowy N. Sanguszkowej w r. 1939 przed zniszczeniem (fot. Państwo. Inst. Hist. Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków, Warszawa).

W drugiej połowie XIX w. i w początku XX w. Natolin, zaniedbany przez właścicieli, popadać począł w ruinę. Wyrazem tego było m. in. rozebranie przed 20 laty rozpadającej się już holenderni.

W czasie Powstania Warszawskiego i w miesiącach jesiennych 1944 r. wojska niemieckie zdewastowały i rozgrabiły zabytkowy pałac, zabawiały się rozstrzeliwaniem rzeźb, m. in. posągu Natalii Sanguszkowej na jej pomniku grobowym, a park rozkołysały rowami strzeleckimi.

W r. 1945 Natolin objęła Kancelaria Cywilna z przeznaczeniem na siedzibę letnią Prezydenta Rzeczypospolitej. Zabytkowy ze-

spół architektoniczno-parkowy o wybitnej wartości artystycznej, kulturalnej i krajobrazowej, pozyskał właściwego użytkownika, który zapewnił mu nie tylko należyte zabezpieczenie, ale i stworzył możliwości wyrównania szkód wojennych oraz przywrócenia wartości zatraconych w ciągu ostatniego stulecia.

Prace konserwatorskie w pierwszym roku musiały mieć tylko charakter ochronny, zapobiegający dalszym zniszczeniom. Pokryto więc na nowo przeciekający dach pałacu i oszklono okna, w parku pozasypywano rowy strzeleckie i zorganizowano opiekę nad drzewostanem. W r. 1946 rozpoczęto gruntowną restaurację wnętrza pałacowych i w ciągu 2 lat 1946 i 1947 prawie całkowicie ją ukończono. Pałac wyposażono w instalację centralnego ogrzewania tak zaprojektowaną, aby żadnych nowych elementów nie wprowadzać do sal zabytkowych. Fryz sztukatorski w salonie z r. 1808 z przedstawieniem uroczystości dionizyjskich i sztukaterie w sali jadalnej zostały odczyszczane.

Ryc. 12. Natolin — pomnik grobowy N. Sanguszkowej po zniszczeniu (1945) (fot. Z. Tomaszewska).

W pokojach „etruskich“ na pierwszym piętrze odnaleziono pod późniejszymi przemalowaniami pierwotną polichromię z lat 1840—45 i zakonserwowano ją, częściowo rekonstruując, co nie nastroczało trudności ze względu na ciągły charakter i powtarzające się motywy dekoracji malarskiej. Zrekonstruowano też boazerię w gabinecie „etruskim“ na podstawie zachowanych na miejscu ich fragmentów oraz fotografii z przed dwudziestu kilku lat. Na półkach w gabinecie ustawiono wybór zabytków antycznych („ushabti“, brzozy egipskie, wazy greckie, szkła rzymskie, fragmenty lapidarialne) dla odtworzenia charakteru wyposażenia wnętrza w chwili jego powstawania, co ustalić można było na podstawie spisu inwentarzowego z r. 1845.

Do sali jadalnej pozyskano komplet polskich mebli z czasów Księstwa Warszawskiego, a więc z okresu dekorowania wnętrz sztukateriami. W pół otwartym salonie pałacowym od strony tarasu odnaleziono w owalu środkowym plafonu polichromię Brenny z r. 1780, zamalowaną gładko przy zdobieniu sali sztukateriami w r. 1808. Ponieważ stan zachowania polichromii był dobry, odsłonięto ją i zakonserwowano. Z innych budowli — odremontowano budynek stajni i wozowni z r. 1808—9 oraz oficynę i adaptowano jej wnętrza dla nowych potrzeb. W parkowym pokoju oficyny, zwanym w początku XIX w. „pokojem wiejskim“ z plafonem Byczkowskiego z r. 1808—9 i empirowym piecem usunięto kuchnię wbudowaną w drugiej połowie XIX w., gdy oficynę przeznaczono na mieszkania oficjalistów. W parku uregulowano zaniedbany bieg strumyka ze sztucznym rozlewiskiem u stóp wzgórza pod tarasem, oraz wyłożono twardą nawierzchnią drogi dojazdowe od bramy głównej do dziedzińca pałacowego.

W r. 1948 i w latach następnych prowadzone będą dalsze prace konserwatorskie przy zabudowaniach, rzeźbach i w samym parku. W pałacu trzeba jeszcze odrestaurować piaskowcowe kapitele kolumn wpółotwartego salonu owalnego, postrzelane przez żołnierzy niemieckich i wykończyć remont podziemi, a trzeba też uzupełnić umeblowanie sal reprezentacyjnych. Z zabytków architektury parkowej wymaga gruntownej restauracji most maurytański, dziś pozbawiony balustrady i tynków, świątynka dorycka i akwedukt. Trudne i wielkie zadania nasuwa konserwacja i restauracja rzeźb. Dla pomnika Natalii Sanguszkowej wykonać trzeba na nowo cztery posągi geniuszów śmierci, gaszących pochodnie, a w postaci zmarłej — uzupełnić tors wraz z głową. Wymagają też uzupełnienia 4 lwy, strzegące mostu przed pomnikiem. Dalszym zadaniem będzie konserwacja romantycznej bramy przy ogrodzie warzywno-owocowym, kamiennych wazonów na tarasach, kamiennych ław i płyt z napisami pamiątkowymi w parku itp. Sprawą szczególnie odpowiedzialną jest uporządkowanie i zrekonstruowanie wspaniałego parku angielskiego, który śmiało zaliczyć można do grupy najcenniejszych parków zabytkowych tego typu w Polsce.

Le palais de Natolin, dans la localité de ce nom, près de Varsovie, fut élevé par la princesse Isabelle Lubomirska, en 1780, d'après les projets de l'architecte Simon Bogumil Zug, en style classique. En 1806, on entreprit la reconstruction du palais d'après les projets du nouveau propriétaire, célèbre connaisseur en architecture, Stanislas Kostka-Potocki et de l'architecte Pierre Aigner. Le stuc des intérieurs est dû à Virginus Bauman. De 1805 à 1815, on

construisit l'annexe, la remise et les écuries, une terrasse à amphitéâtre devant le palais et une ferme hollandaise, — on dessina le parc à l'anglaise et on y plaça quantité de statues et de pierres commémoratives. Vers 1823, on éleva des maisons empire pour les concierges. De 1834 à 1838, on orna la façade du palais de sculptures, on érigea la statue empire de Nathalie Sanguszko dans le parc, on construisit le pont et la porte mauresque, ainsi que le temple dorique et l'aqueduc suivant le projet de Henri Marconi. Vers la fin du XIX-e s., le palais commença à tomber en ruines. Dévasté et pillé par les Allemands; en 1944, il fut occupé l'année suivante et devint la résidence d'été du Président de la République. Les travaux de conservation ont assuré, dans leur première étape, le palais contre une ruine plus grande. On fit de nouveaux toits, on mit des vitres aux fenêtres et l'on combla les fossés de tireurs dans le parc. Dans la seconde étape, on restaura les intérieurs, on nettoya, entre autres, la frise en stuc de 1808, qui représente les fêtes de Dyonyosos, on fixa la polychromie — nouvellement découverte, de 1840—45, des chambres „étrusques“. Pour décorer et meubler l'intérieur on obtint des meubles empire et d'autres objets historiques du temps où le palais fut construit. Dans le salon demi-ouvert du côté de la terrasse on a découvert et restauré au plafond la polychromie de Brenne, de 1780. Les travaux de conservation ont également englobé les annexes et le parc. Il faut encore restaurer les sculptures de décoration et les monuments architectoniques du parc. Une tâche spéciale c'est la mise en ordre et la reconstruction du parc à l'anglaise, un des plus précieux de Pologne.

ODBUDOWA KATEDRY WROCŁAWSKIEJ

MARCIN BUKOWSKI

Gdy jesienią 1946 r. przystąpiono do pierwszego etapu robót zabezpieczających w Katedrze Wrocławskiej zniszczenie samej budowli, a więc poza urządzeniem wewnętrznym, z którego pozostały jedynie resztki ołtarzy bocznych, ambony, epitafiów i fragmenty rzeźb, określano na 70%.

I rzeczywiście straty sięgają takich rozmiarów, że łatwiej podać, co się jeszcze zachowało, niż wymienié zniszczenia.

Pozostały mury magistralne, osłabione 2-ma wyrwami w ścianie południowej nawy głównej. Jedna z nich wynosi 9, druga 14 metrów, zaś obydwie idą od gzymsu głównego w dół, aż po dach nawy bocznej. Mury wież zachodnich w zasadzie zachowały się, wykazując silne szczyrby w wieży północnej. Utrzymały się niemal wszystkie łuki przyporowe od północy i parę łuków południowych.

Stosunkowo najmniej ucierpiała wschodnia strona kościoła: małe prezbiterium oraz kaplice świętej Elżbiety i Księżęca. Zbie-